

Landinrichting en landschap

GUUS J. BORGER & ADRIAAN HAARTSEN

Vanaf 1 januari 1994 is de voorbereiding van landinrichtingsprojecten drastisch veranderd. De nieuwe procedure biedt particulieren en organisaties mogelijkheden om, via inspraak en het formuleren van inrichtingswensen, een bijdrage te leveren aan de planvorming. De schrijvers zien hierin goede mogelijkheden voor behoud, herstel en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden in het landelijk gebied.

Dorpsterp van Aalsum, die grotendeels is vergraven, waardoor de archeologische waarde sterk is aangetast. In het kader van de landinrichting moeten er maatregelen komen om deze waardevolle terreinen te beschermen (foto's Adriaan Haartsen).

Van ruilverkaveling naar landinrichting

Vanaf de jaren '20 vinden er veranderingen plaats in het agrarische gebied onder impulsen van de rijksoverheid. Vroeger sprak men van ruilverkavelingen, tegenwoordig van landinrichtingsprojecten. Niet alleen de naam is veranderd, ook de doelstelling is anders geworden.

De eerste ruilverkavelingen hadden als doel de landbouwkundige situatie te verbeteren. Het ging hierbij niet alleen om het inkomen van de boeren, maar ook om betere leef- en werkomstandigheden voor boeren en landarbeiders te realiseren. Vergroting van de voedselproductie speelde eveneens een rol. Door de oorlogsomstandigheden in 1914-1918 was duidelijk geworden dat ons land niet of nauwelijks in zijn eigen behoefte aan landbouwprodukten kon voorzien. Aanvankelijk werd de oplossing vooral gezien in het ruilen van percelen om tot grotere, aaneengesloten kavels te komen. In het interbellum zijn veel van de essen op de zandgronden op die manier van een doelmatiger indeling voorzien.

Na de Tweede Wereldoorlog kreeg de behoefte aan het herverkavelen van gronden een grote impuls door de voortschrijdende mechanisatie. Er werden grote projecten aangepakt, zoals de herverkaveling van het in de oorlog geïndundeerde Walcheren. Bij de nieuwe aanpak lag het accent niet meer alleen op de verkaveling. Ook zaken als waterbeheersing en de bereikbaarheid van de percelen werden in de ruilverkavelingsplannen meegenomen. In het kader van ruilverkaveling werden natuurterreinen gespaard en kwam er gaandeweg meer aandacht voor landschappelijke waarden. Nog steeds lag de nadruk echter op vergroting van de voedselproductie, een beleidslijn die toen ook werd gevolgd door de Europese Economische Gemeenschap.

Natuur, Landschap en cultuurhistorie

Zoals gezegd was er aanvankelijk weinig aandacht voor natuur en landschap. Vooral in de jaren '70 ontstond er echter in toenemende mate kritiek op de gang van zaken vanuit de natuurbeschermingsorganisaties. Ook de in

1968 ingestelde Natuurbeschermingsraad (en voor die tijd de Natuurwetenschappelijke Commissie) heeft hierbij een belangrijke rol gespeeld. Voor elk landinrichtingsgebied schreef de raad een advies 'natuur, landschap en cultuurhistorie', één van de vier 'deeladviezen'. De andere deeladviezen waren het Landbouwstructuuradvies, het Advies Openlucht recreatie en het Advies Landschapsbouw. De bemoeienis van de raad heeft er mede toe bijgedragen dat er na 1975 niet alleen aan natuur, maar ook aan de cultuurhistorische aspecten van ruilverkavelingsgebieden aandacht werd besteed. Uiteindelijk heeft deze ontwikkeling ertoe geleid dat tegenwoordig in de meeste landinrichtingsprojecten archeologisch en historisch-geografisch onderzoek wordt verricht.

Landinrichting wordt multifunctioneel

Toenemende aandacht voor natuur en landschap, gevoegd bij de negatieve aspecten van de agrarische ontwikkeling (overproductie, milieuproblemen), leidden tot een accentverschuiving in het landinrichtingsbeleid. Niet langer stond de vergroting van de voedselproductie voorop, maar het streven in de jaren '80 was vooral gericht op verbetering van de agrarische productie-omstandigheden. Ook de andere functies van het landelijke gebied, zoals natuur, landschap, cultuurhistorie en recreatie, zijn als te behartigen belangen in de Landinrichtingswet van 1985 opgenomen. Er werden in deze nieuwe wet verschillende vormen van Landinrichting geïntroduceerd: ruilverkaveling met administratief karakter, ruilverkaveling en herinrichting. De huidige kwaliteiten en de toekomstige functie van een gebied bepalen welke vorm van landinrichting wordt gekozen. Het besef dat het landschap – in landinrichtingsgebieden en daarbuiten – een eigenstandig belang is wordt bevestigd in de Nota Landschap (1992) en het Structuurschema Groene Ruimte (1993). Niet voor niets draagt deze laatste nota de ondertitel: 'Het landelijk gebied, de moeite waard.'

Decentralisatie: andere verantwoordelijkheden

De sturing van het proces van landinrichting en de zorg voor een goede belangenbehartiging van de niet-agrarische aspecten was tot dusverre een zaak van de rijksoverheid. Hierin komt binnenkort verandering. In de nota 'Landinrichting in de jaren '90' is de nieuwe procedure van landinrichting geschetst. Er zal veel minder

Dijk bij Philippine. Door autonome landbouwkundige ontwikkeling aangetast. In het kader van de landinrichting kunnen dijken worden aangekocht t.b.v. een natuurbeschermingsorganisatie.

sturing door de rijksoverheid plaatsvinden; de verantwoordelijkheid voor een goede afweging van belangen komt bij de provincies te liggen. Ook worden er geen 'deeladviezen' meer geschreven in het kader van de voorbereiding van landinrichtingsprojecten. De nieuwe procedure biedt echter wel veel meer mogelijkheden voor lokale initiatieven tot behoud van een aantrekkelijk en afwisselend landschap. In dit artikel willen we wijzen op de mogelijkheden die de nieuwe procedure biedt en willen we particulieren en lokale organisaties aanmoedigen om initiatieven te nemen en actief bij te dragen aan de inrichting en vormgeving van de omgeving.

Het landschap als cultuurmonument

De aantrekkelijkheid van het Nederlandse landschap bestaat onder meer uit de grote regionale verscheidenheid. Friesland is anders dan Zeeland, Drente anders dan Brabant. Die verscheidenheid is ontstaan door verschillen in de bodemgesteldheid, de natuurlijke waterhuishouding en de wijze waarop de mens deze gebieden in de loop der eeuwen heeft ingericht en gebruikt. De boeiende combinatie van natuurwaarden en cultuurwaarden heeft geleid tot een regionale identiteit en een herkenbare verscheidenheid van het Nederlandse landschap. Deze verscheidenheid is de moeite waard om te behouden. Het is wezenlijk voor de kwaliteit van de dagelijkse leefomgeving. Het is echter ook wezenlijk voor de aantrekkelijkheid van Nederland als vakantieoord. Als zodanig vertegenwoordigt het Nederlandse landschap een niet te onderschatten economisch belang. Internationaal gezien valt het Nederlandse landschap in drie opzichten op. In de eerste plaats is er de grote variatie aan landschapstypen. In de tweede plaats wordt Nederland gekenmerkt door zijn grote waterrijkdom. In de derde plaats is de invloed

van de mens, de vervlechting van natuur en cultuur, heel opvallend. Het is duidelijk dat ons landschap een (inter)nationale betekenis heeft en

tevens een belangrijk onderdeel vormt van onze culturele erfenis. De waardering voor dit landschap en de noodzaak de verscheidenheid te behouden hebben te maken met de continuïteit van de Nederlandse cultuur. Juist nu er – mede in verband met de Europese eenwording – ingrijpende ruimtelijke ontwikkelingen te verwachten zijn is het van belang te letten op het behoud van de cultuurhistorische waarden in het Nederlandse landschap.

Ruimtelijke ontwikkelingen

Er zullen de komende decennia grote veranderingen in de landbouw optreden, zowel wat ruimtebeslag als wat bodemgebruik betreft. In de akkerbouw is deze ontwikkeling al ingezet, zoals de bebossing en braaklegging van landbouwgronden. Naar verwachting zullen er ook in de veehouderij onder invloed van de GATT-akkoorden veranderingen gaan optreden die invloed hebben op het landschap. Een andere factor is de voortgaande verstedelijking. Volgens de plannen moeten er tot het jaar 2015 minstens

De Kouderkerksche Inlaag op Schouwen. Inlagen zijn kleine polders, ontstaan doordat men achter een zwakke plek in de zeedijk een extra dijk heeft aangelegd. De grond voor de dijk werd meestal uit de inlaag gehaald, waardoor deze een lage ligging en een hobbelig oppervlak heeft. Bij landinrichting kan t.b.v. natuurontwikkeling een eigen waterhuishouding worden gerealiseerd (luchtfoto's Paul Paris, Amstelveen).

500.000 nieuwe woningen gebouwd worden. Momenteel vinden er onderhandelingen plaats over een nadere invulling van de VINEX (Vierde Nota Ruimtelijke Ordening - Extra). Ook is de discussie weer opgelaaid over het al dan niet openhouden van het Groene Hart.

Veranderingen in het landelijk gebied worden ook veroorzaakt door het grotere ruimtebeslag van functies als natuur, recreatie en infrastructurele voorzieningen. Enkele voorbeelden hiervan zijn de grootscheepse natuurontwikkelingsprojecten, de uitbreiding van de luchthaven Schiphol, de voorgenomen aanleg van de Betuwelijn en de Hogesnelheidslijn.

Het Nederlandse landschap in Europees verband

Deze ruimtelijke ontwikkelingen staan mede in verband met de Europese integratie. Door de Europese eenwording – hoe moeizaam dit proces ook verloopt – is extra aandacht voor het behoud van de Nederlandse culturele identiteit nodig. Nederland neemt, als langdurig, intensief bewoond deltagebied, in landschappelijk opzicht een bijzondere positie in. Sommige van onze landschapstypen – zoals het terpengebied, de droogmakerijen en het rivierengebied – vertegenwoordigen dan ook een hoge internationale waarde (Haartsen e.a., 1989). De voortgaande ruimtelijke ontwikkelingen mogen er niet tot leiden dat het karakter en de identiteit van de verschillende landschapstypen en de verscheidenheid van het Nederlandse landschap als geheel verloren gaan.

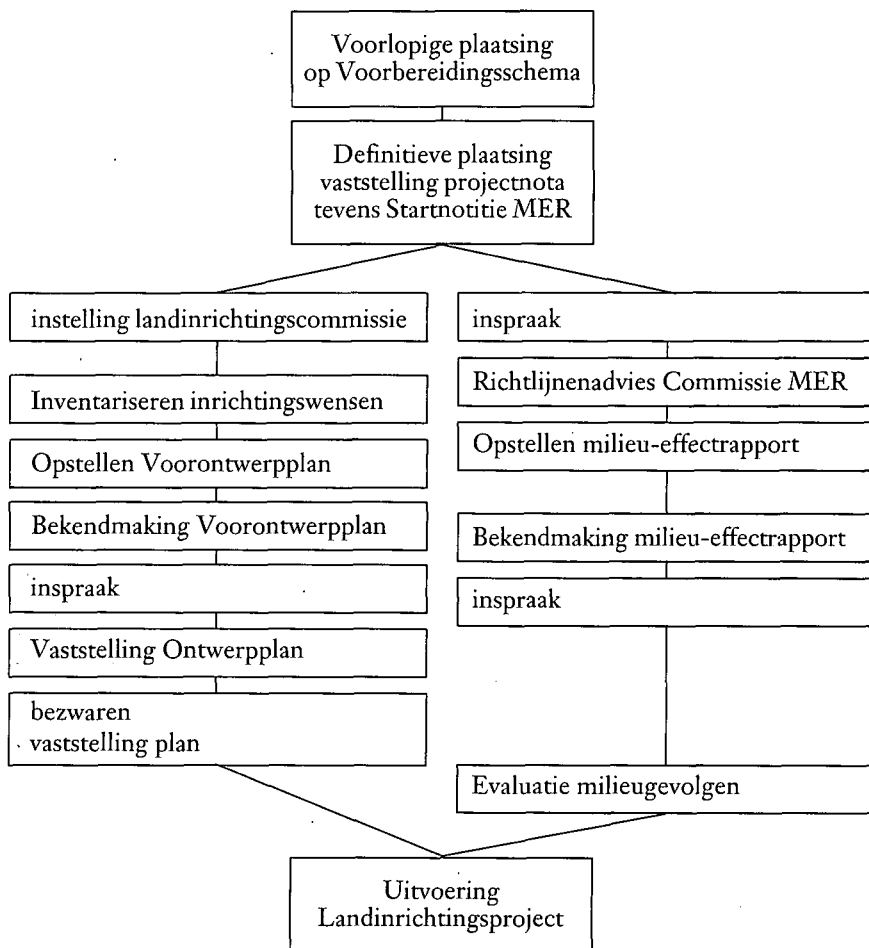
De rol van landinrichting

In het structuurschema Groene Ruimte heeft de overheid het ruimtelijk beleid verwoord ten aanzien van land- en tuinbouw, natuur, landschap, openluchtrecreatie en bosbouw. Voor de uitvoering van dit beleid is het instrument landinrichting van groot belang. De multifunctionele aanpak staat voorop. Daarnaast moet er een draagvlak in de streek worden gecreëerd voor de te treffen maatregelen. Dit draagvlak zal groter zijn naarmate de inrichtingswensen, die vanuit verschillende gebruikers van het gebied naar voren komen, beter op elkaar worden afgestemd.

De nieuwe procedure

Zoals hierboven reeds gemeld is zijn er verschillende vormen van landinrichting. De meest voorkomende zijn herinrichting, ruilverkaveling en ruilverkaveling met administratief karakter. De vorm van landinrichting hangt af van de mate, waarin andere dan landbouwbelangen in het geding zijn. Behalve de ruilverkaveling met administratief karakter zijn alle landinrichtingsprojecten MER-plichtig, dat wil zeggen dat er een milieu-effecten rapportage moet plaatsvinden.

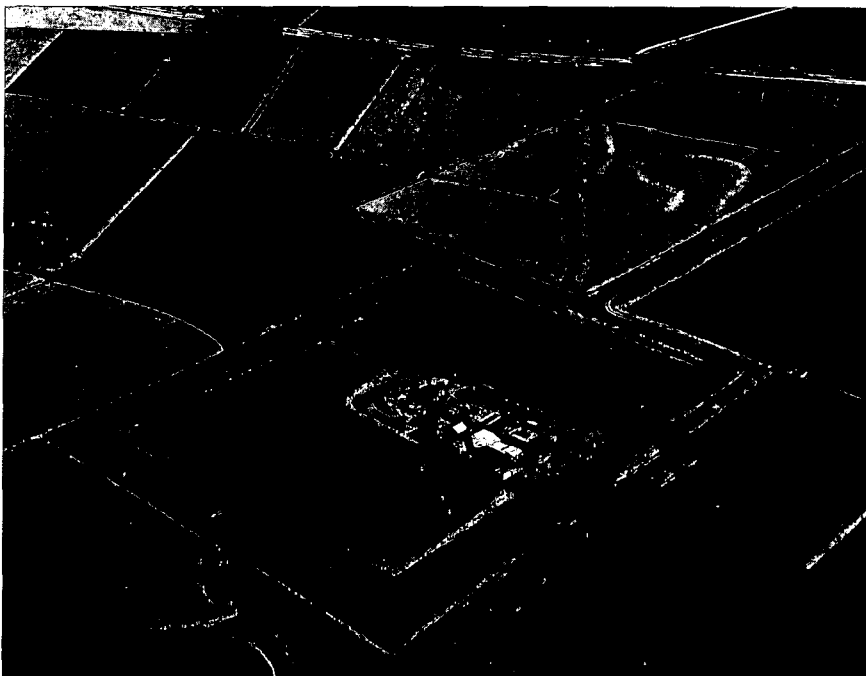
Schematisch ziet de procedure er als volgt uit:

Nieuwe verantwoordelijkheid

Voor iedereen die betrokken is of betrokken wil zijn bij landinrichting zijn er twee belangrijke momenten om invloed uit te oefenen op de planvorming: bij het vaststellen van de richtlijnen MER en bij het formuleren van inrichtingswensen.

Voor de MER-plichtige landinrichtingsprojecten dient de door de provincie vastgestelde Projectnota tevens als startnotitie voor de Milieu-effectrapportage. De Commissie voor de milieu-effectrapportage stelt hiervoor een richtlijnenadvies op, waarin staat aan welke voorwaarden het uiteindelijke

Voormalige borgterreinen bij Adorp (Groningen). In het kader van de landinrichting moeten deze uit 1540 daterende terreinen hersteld worden.

plan zal moeten voldoen. Voordat het zover is, is inspraak mogelijk: iedereen kan zijn wensen omtrent natuur, landschap en cultuurhistorie kenbaar maken voordat het richtlijnenadvies wordt uitgebracht. Als er te weinig bekend is over het gebied kan er op nader onderzoek worden aangedrongen, bijvoorbeeld op een aanvullende archeologische inventarisatie, of een historisch-geografisch onderzoek. Het is van groot belang om van deze mogelijkheid gebruik te maken, zeker waar het gaat om cultuurhistorische waarden in het landschap. De particuliere belangenbehartiging voor deze zaken is immers nog weinig gestructureerd.

In een latere fase van de planvorming worden door de plaatselijke landinrichtingscommissie inrichtingswensen geïnventariseerd. Dit is een heel belangrijk moment. Iedereen wordt in de gelegenheid gesteld om zijn of haar wensen omtrent de inrichting van het betreffende gebied kenbaar te maken. Vanuit landschap en cultuurhistorie kan bijvoorbeeld aangedrongen worden op het accentueren van een es met behulp van beplanting, op het behoud van specifieke vormen van percelering (radiaire percelering in het terpengebied, kromme akkers in het rivierengebied), op het reconstrueren van een gracht rond een verdwenen buiten-

plaats, op het behoud van kerkepaden, enzovoorts. Ook het herstel van landschapselementen, zoals houtwallen, landweren en graften, kan bepleit worden. Het is van groot belang om dergelijke inrichtingswensen kenbaar te maken, opdat de belangen op een goede manier afgewogen kunnen worden tegen andere belangen die in het gebied spelen.

Conclusie

Landinrichting is een belangrijk instrument bij de vormgeving van het landelijk gebied. Landinrichting kan een grote aantasting van uw dagelijkse leefomgeving betekenen, daarvan zijn uit het verleden voldoende voorbeelden bekend. Landinrichting kan echter ook een positieve bijdrage aan de landschappelijke en cultuurhistorische waarden leveren. Dit hangt voor een belangrijk deel af van de betrokkenheid van bewoners en particuliere organisaties in het gebied. Voor meer informatie over de mogelijkheden voor het behoud van cultuurhistorische waarden in landinrichtingsprojecten en voor de mogelijkheden van inspraak kunt u zich wenden tot:

*Dr. A.A. Beekmanstichting
Nieuweweg 25
6871 CN Renkum
tel. 08373-12895*

Literatuur:

- Haartsen, A.J., A.P. de Klerk & J.A.J. Verploet* (met medewerking van *G.J. Borger*), 1989. *Levend Verleden*. Een verkenning van de cultuurhistorische betekenis van het Nederlandse landschap. Achtergrondreeks Natuurbeleidsplan nr. 3.
- Meijering, Jan*, 1994. In *Vogelvlucht: Harsensbosch*. Noorderbreedte, jaargang 1994 nr. 2, pag. 68-69.
- Ministerie van LNV, 1992. *Nota Landschap* (Regeringsbeslissing Visie Landschap).
- Ministerie van LNV, 1993. *Landinrichting in de jaren '90* (Regeringsbeslissing).
- Ministerie LNV & Ministerie VROM, 1993. *Structuurschema Groene Ruimte* (deel 3: Kabinetstandpunt).
- Ministerie van VROM, 1992. *Vierde nota over de Ruimtelijke Ordening Extra* (VINEX, Regeringsbeslissing).

LOODGIETERSBEDRIJF B.V.

LOODGIETERS

LEIDEKKERS

KOPERSLAGERS

Wij leveren en brengen voor u aan in heel Nederland:
natuurleien vezelcementleien leipannen
dak- en gevelbekleding, goten- en hemelwaterafvoeren
uitgevoerd in:
koper - lood - zink - uquine - roestvrij staal en kunststof
sanitair - riolering - water- en gasleidingen.

NIUWBOUW

ONDERHOUD

RESTAURATIE